

مرکز مدیریت حوزه علمیه خراسان

مدرسه علمیه عالی نواب

پایان نامه سطح سه

رشته تخصصی فقه و حقوق

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی نقش جنسیت در دادرسی کیفری

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر محمد باقر گرایلی

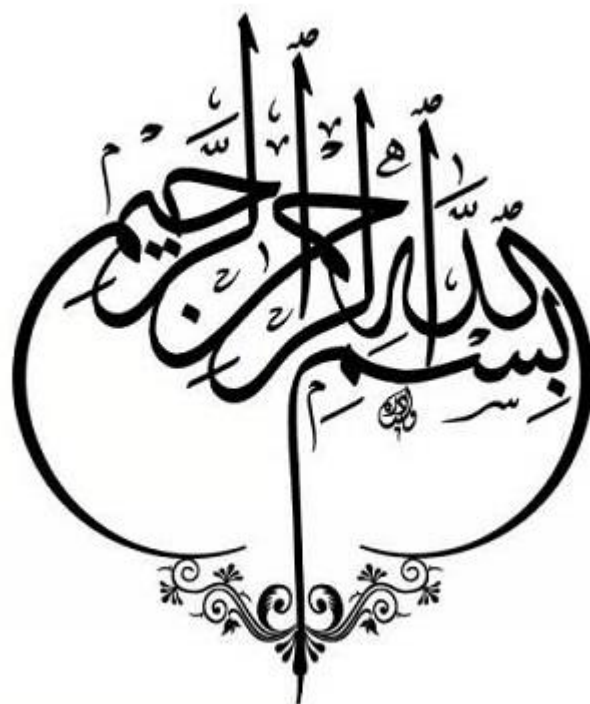
استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر رضا دانشور ثانی

نگارش:

علی بقیعی

تابستان ۹۹

تقدیم به

آستان ملکوتی فخر الأنبياء پیامبر خوبی ها، **حضرت محمد مصطفی** (صلی الله علیه و آله و سلم) و
اهل بیت مکرم و معظم ایشان، خصوصا ساحت قدس قطب عالم امکان و مرکز دایره وجود، آئینه جمال و
جلال حضرت پروردگار، مجمع خوبی و لطف و شاهد پاکی و خیر، ساقی توحید، صاحب لوای عدل و شمس
برج منزلت، **مهدی موعود امت**، حضرت ختمی ولایت که کاروان عبودیت را با جذبہ و عشق به سوی نشئه
تجرد و اطلاق سوق می دهد.

تشکر و قدردانی

بعد از حمد و سپاس از ایزد منان که قدرت اندیشیدن و تحصیل علم آموخت، فرصت را غنیمت شمرده و از استاد گرامی جناب آقای حجت الاسلام و المسلمین دکتر گرایلی، کمال تشکر و سپاس گذاری را دارم؛ چرا که بدون راهنمایی های ایشان، به پایان رساندن این پایان نامه مشکل بوده و بسیار بنده را در تدوین تحقیق کمک نموده اند. همچنین از استاد گرانقدر جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر دانشور ثانی که مشاور بنده بوده اند، به دلیل راهنمایی ها و یاری های بی چشم داشت ایشان در طول مدت تدوین پایان نامه، به پای عاطفه ی سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که پشتیبان بنده بوده اند، کمال تشکر را دارم.

چکیده

در دین اسلام زن از جایگاه والایی برخوردار بوده و در آن زن و مرد باهم برابرند و تنها تقوا ملاک برتری آن‌ها دانسته شده است و یکی از موضوعات مهم و مورد توجه نظام کیفری و قانون اساسی جمهوری اسلامی، موضوع حفظ و رعایت حقوق زنان و مراعات تساوی بین حقوق زن و مرد و عدم تبعیض بر اساس جنسیت می باشد. به همین دلیل قانون اساسی ضمن تأکید مستقل و خاص بر حقوق زنان، همه افراد ملت، اعم از زن و مرد را به طور یکسان در پناه حمایت قانون قرار داده و برابری حقوقی زن و مرد را در چارچوب مقررات اسلامی قابل تعریف و تفسیر دانسته است. این بدین معناست که در همه شئون زندگی از جمله فرآیند دادرسی، زنان و مردان در جایگاه متهم و بزه دیده و گواه باید از حقوق برابر برخوردار بوده و برخورد قانون و پلیس با آنها یکسان باشد. با وجود تمام موارد گفته شده، در حقوق کیفری اسلام تفاوت‌هایی در زمینه‌ی ادله اثبات دعوا و اجرای مجازات نسبت به زنان دیده می شود. در این پژوهش سعی شده که موارد تفاوت زن و مرد در زمینه ادله اثبات دعوا مانند شهادت و قسامه و نیز اجرای مجازات بررسی شود.

کلید واژگان:

جنسیت- دادرسی کیفری- شهادت زن- ادله اثبات دعوا- قسامه زن.

فهرست مطالب

بخش اول:

کلیات

.....	مقدمه
.....	<u>بیان مسأله:</u>
.....	<u>ضرورت و اهمیت تحقیق:</u>
.....	<u>پیشینه تحقیق:</u>
.....	<u>پرسش های اصلی و فرعی:</u>
.....	<u>فرضیه ها:</u>
.....	<u>روش تحقیق:</u>
.....	<u>ساختار کلی تحقیق:</u>

بخش دوم:

موضوع شناسی

.....	<u>فصل اول: مفاهیم</u>
.....	<u>مبحث اول: تعریف اصطلاحات</u>
.....	<u>گفتار اول: جنسیت</u>
.....	<u>الف. جنسیت از نظر لغوی</u>
.....	<u>ب. جنسیت از نظر اصطلاحی</u>
.....	<u>ج. جنسیت از نظر فیزیولوژی</u>
.....	<u>گفتار دوم: دادرسی کیفری</u>
.....	<u>الف. دادرسی کیفری از نظر لغوی</u>
.....	<u>ب. دادرسی کیفری از نظر اصطلاحی</u>
.....	<u>گفتار سوم: شهادت</u>
.....	<u>الف. شهادت از نظر لغوی</u>
.....	<u>ب. شهادت از نظر اصطلاحی</u>
.....	<u>گفتار چهارم: قسامه</u>

الف. قسامه از نظر لغوی.....

ب. قسامه از نظر اصطلاحی.....

گفتار پنجم: مجازات.....

الف. مجازات از نظر لغوی.....

ب. مجازات از نظر اصطلاحی.....

مبحث دوم: دیدگاه های نظری تمایزات جنسیت در فقه اسلامی، روان شناسی و بیولوژیک.....

گفتار اول: تفاوت های ساختاری زن و مرد.....

گفتار دوم: بررسی تفاوت زن و مرد در روان شناسی.....

گفتار سوم: دیدگاه فقه اسلامی در رابطه با تفاوت زن و مرد.....

گفتار چهارم: مشترکات تکوینی و تشریحی زن و مرد در قرآن.....

گفتار پنجم: اشتراک زن و مرد در هدف غایی آفرینش.....

گفتار ششم: تفاوت زن و مرد در ادراک از منظر قرآن.....

فصل دوم: اصول دادرسی کیفری، نظام ها، اهداف و مراحل دادرسی کیفری.....

مبحث اول: اصول حاکم بر دادرسی کیفری و نظام ها.....

گفتار اول: اصول حاکم بر دادرسی کیفری.....

الف. اصول ناظر بر حقوق مشترک اطراف دعوا.....

۱. اصل قانونی بودن دادرسی.....

۲. اصل بی طرفی مراجع قضایی.....

۳. اصل استقلال مراجع قضایی.....

۴. اصل کوتاه بودن مهلت رسیدگی.....

۵. اصل دسترسی به وکیل.....

۶. اصل علنی بودن.....

ب. اصول ناظر به حقوق اختصاصی متهم.....

۱. اصل تساوی.....

.....۲. اصل براءت.....

.....۳. اصل تفهیم اتهام.....

.....۴. اصل حفظ حریم خصوصی و کرامت و حیثیت متهم.....

.....گفتار دوم: نظام های دادرسی کیفری.....

.....الف. نظام دادرسی اتهامی.....

.....ب. نظام دادرسی تفتیشی.....

.....ج. نظام دادرسی مختلط.....

.....د. نظام دادرسی اسلامی.....

.....مبحث دوم: اهداف دادرسی کیفری، اقسام و مراحل.....

.....گفتار اول: اهداف دادرسی کیفری.....

.....الف. حمایت از جامعه.....

.....ب. حمایت از متهم.....

.....ج. حمایت از مجرم.....

.....گفتار دوم: اقسام دادرسی کیفری.....

.....الف. دادرسی کیفری به معنای عام.....

.....ب. دادرسی کیفری به معنای خاص.....

.....گفتار سوم: مراحل دادرسی.....

.....الف. کشف.....

.....ب. تعقیب.....

.....ج. تحقیقات مقدماتی.....

.....د. محاکمه.....

.....ه. اجرای حکم.....

بخش سوم:

تاثیر جنسیت در ادله اثبات و دادرسی کیفری از منظر فقه و حقوق

.....فصل اول: جنسیت در ادله اثبات از منظر فقه و حقوق.....

.....مبحث اول: جنسیت و شهادت.....

.....گفتار اول: اهمیت شهادت.....

.....گفتار دوم: کیفیت شهادت.....

.....گفتار سوم: شهادت زن در قرآن.....

.....گفتار چهارم: شهادت زن در روایات.....

.....گفتار پنجم: شهادت زن در حقوق موضوعه ایران.....

.....گفتار ششم: شهادت بر شهادت زنان.....

.....گفتار هفتم: تفاوت شهادت زن و مرد.....

.....الف. تفاوت در قبول و عدم قبول.....

.....۱. حقوق الله.....

.....۲. حقوق الناس.....

.....ب. تفاوت در تعداد.....

.....گفتار هشتم: دلایل نابرابری اعتبار شهادت زن و مرد.....

.....الف. نظریه ممنوعیت تحقیق در فلسفه احکام.....

.....ب. نقصان ذاتی زن.....

.....ج. غلبه احساسات و عواطف در زنان.....

.....د. علت اجتماعی ساقط شدن تکلیف از زنان.....

.....ه. دور بودن زن از مسائل مالی و اجتماعی.....

.....مبحث دوم: جنسیت و قسامه.....

.....گفتار اول: علت تشریح قسامه.....

.....گفتار دوم: مشروعیت قسامه.....

.....گفتار سوم: قلمرو و شرایط تحقق قسامه.....

.....الف. جرائم خاص.....

.....ب. وجود لوث.....

.....۱. دلایل اعتبار لوث.....

.....۲. شرایط تحقق لوث.....

.....ج. فقدان ادله دیگر.....

.....گفتار چهارم: شرایط اجرای قسامه.....

.....الف. شرایط کمی.....

.....ب. شرایط کیفی.....

.....گفتار پنجم: قسامه زن از دیدگاه فقه و حقوق.....

.....فصل دوم: جنسیت و اجرای مجازات.....

.....مبحث اول: ویژگی ها، اهداف و اقسام مجازات.....

.....گفتار اول: ویژگی های مجازات.....

.....گفتار دوم: اهداف مجازات.....

.....الف. اهداف کیفر در حقوق جزای موضوعه.....

.....۱. ایجاد نظم و امنیت در جامعه.....

.....۲. سودمندی مجازات ها.....

.....۳. اصلاح بزهکار.....

.....۴. عدالت کیفری.....

.....۵. جلب رضایت مجنون علیه (تشفی خاطر زیان دیده).....

.....ب. اهداف مجازات در اسلام.....

.....گفتار سوم: اقسام مجازات.....

.....۱. حدود.....

.....۲. قصاص.....

.....۳. دیات.....

.....۴. تعزیرات.....

.....مبحث دوم: جنسیت در اجرای مجازات ها.....

.....گفتار اول: اجرای حد.....

.....الف. سنگسار یا رجم.....

.....ب. شلاق یا تازیانه.....

.....ج. تبعید.....

.....د. حبس.....

.....گفتار دوم: اجرای قصاص.....

.....الف. قصاص نفس.....

.....ب. قصاص عضو.....

.....گفتار سوم: اجرای دیات.....

.....الف. دیه نفس.....

.....ب. دیه اعضا.....

.....گفتار چهارم: اجرای تعزیرات.....

.....گفتار پنجم: تاخیر افتادن اجرای مجازات.....

.....نتیجه گیری.....

.....منابع کتابنامه.....

بخش اول:

کلیات

مقدمه

بیان مسأله:

جنسیت در لغت به معنای حالت یا ماهیت جنس و همچنین رجولیت و انوئیت است. تفاوت در جنسیت و آثار ناشی از آن هم واره موضوعی مورد بحث در محافل مختلف فکری بوده است. آموزه های اسلامی هم واره بر برابری انسان ها فارغ از جنسیت در پیشگاه خداوند تاکید و به این مسئله در آیات بسیاری در قرآن کریم اشاره کرده است. خداوند در آیه ی شریفه ۱۳ سوره حجرات می فرماید: «ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره ها و قبیله ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ (اینها ملاک امتیاز نیست) گرامی ترین شما نزد خداوند باتقواترین شماست؛ خداوند دانا و آگاه است.» آیه شریفه به روشنی بر یکسان بودن و برابری انسان ها صرف نظر از جنسیت تاکید کرده و تنها عامل برتری را تقوا معرفی می کند.

بیان این مسئله تنها در این آیه خلاصه نشده بلکه آیات بی شماری بر اهمیت آن تاکید دارند. همچنین قرآن تفاوت در جنسیت را از نشانه های خدا می داند. از نظر قرآن تفاوت در جنسیت و اختلاف در خلقت زن و مرد نه تنها یک مشکل و ناهنجاری تلقی نمی شود و نشانه تبعیض و ارجحیت یکی (زن یا مرد) بر دیگری نیست بلکه تفاوت جنسیتی را یکی از نشانه های خدا می داند.

در اسناد مهم بین المللی بر برابری انسان ها فارغ از جنسیت، نژاد و... توجه خاصی شده است. در مقدمه منشور سازمان ملل متحد به حقوق اساسی بشر و به حیثیت و ارزش شخصیت انسانی و به تساوی حقوق بین زن و مرد تاکید شده است. برابری افراد در برخورداری از حمایت قانونی یکسان از مسائلی است که قانون اساسی ایران در اصل بیستم به آن اشاره نموده است. مطابق این اصل «همه ی افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه ی حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلامی برخوردارند.» هم چنین در بند ۱۴ اصل ۳ بر «تامین حقوق همه جانبه ی افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون» تاکید می کند.

با این وجود عامل جنسیت باعث بروز تفاوت هایی در حقوق کیفری به ویژه در مباحث مربوط به دادرسی کیفری مانند؛ ادله اثبات دعوا و مراحل دادرسی کیفری مانند؛ کشف و تعقیب، تحقیقات مقدماتی، محاکمه و تعیین مجازات و اجرای حکم شده است. در ادله اثبات دعوا براساس جنسیت گاهی بین دلایل فرق گذاشته می شود و دلیلی که از مرد پذیرفته می شود، از زن نمی پذیرند و همچنین در مراحل دادرسی کیفری مانند اجرای حکم تخفیفاتی بر اساس جنسیت داده شده است.

در قانون مجازات اسلامی به تبعیت از فقه شیعه، تفاوت هایی در اعمال مقررات کیفری بین مرد و زن وجود دارد همچنانکه در اعمال مقررات مدنی نیز برخی تفاوت ها بین زن و مرد به چشم می خورد که در بسیاری از آن موارد حداقل در یک برداشت ظاهری چنین به نظر می رسد که به جنس ذکور امتیاز و برتری داده شده است.

با این حال همواره این تفاوت ها به نفع مردان نبوده و گاهی شاهد تبعیض مثبت به زنان هستیم. مقررات کیفری ایران برای اولین بار در ماده ۴۶ ق.م.ع مصوب ۱۳۰۴ تبعیض مثبت را پیش بینی نمود. مطابق این ماده «در حق مردانی که عمر آنها متجاوز از شصت سال است و همچنین کلیه زنها، حبس با اعمال شاقه و حکم اعدام جاری نمی شود و مجازات آنها به حبس مجرد تبدیل خواهد شد مگر این که حکم برای ارتکاب قتل عمدی صادر شود.» البته این ماده در سال ۵۲ نسخ شد. در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری نمونه هایی از تفاوت ناشی از جنسیت به چشم می خورد.

با توجه به مطالب بیان شده روشن است که جنسیت تاثیر مهمی را در دادرسی کیفری دارا می باشد و با توجه به اهمیت این مسئله در فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری پرداختن دقیق به آن ضروری می نماید.

ضرورت و اهمیت تحقیق:

با توجه به اینکه جنسیت طرفین دعوا در دادرسی کیفری تاثیر گذار است و فقها و حقوق دان ها در کتب فقهی و حقوقی و قوانین موضوعه به صورت جداگانه به این مطلب اشاره نموده اند؛ بنابراین اهمیت دارد که تاثیر این عامل را بر دادرسی کیفری به صورت توأمان از منظر فقها و حقوق دان ها بررسی نماییم.

پیشینه تحقیق:

درباره این موضوع کتاب یا پایان نامه مستقل که به بررسی تاثیر جنسیت در دادرسی کیفری از منظر فقه و حقوق پرداخته باشد وجود ندارد. اما در برخی از پایان نامه ها و مقالات به بعضی از مطالبی که ما در تحقیق مان به آن ها پرداخته ایم اشاره شده است.

پایان نامه ها:

۱. گاهه، نرگس، تاثیر جنسیت در بزهکاری و تعیین مجازات، دانشگاه مازندران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۲. اکبری بریجانی، اکرم السادات، تاثیر جنسیت بر ادله اثبات کیفری، دانشگاه مازندران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

مقالات:

۱. تاجیک، عاطفه، تاثیر جنسیت بر چگونگی اعمال کیفر، فصلنامه بانوان شیعه، شماره ۱۳ و ۱۴، پاییز و زمستان ۱۳۸۶.
۲. سبجانی، حسین؛ امیرحسینی، امین؛ روشن، محمد، رویکردی نوین در شهادت زن در نظام حقوقی اسلام با نگاهی به نظام حقوقی ایران، مطالعات زن و خانواده، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۵.
۳. ملک زاده، فهیمه، مبانی فقهی و حقوقی اعتبار شهادت زنان در اثبات دعاوی، فقه و حقوق خانواده، شماره ۳۷ و ۳۸، بهار و تابستان ۱۳۸۴.

۴. کریمی، مهدی، پژوهش میدانی تاثیر جنسیت زن در تعیین مجازات کیفری مطالعه موردی دادگاه های کیفری مشهد ۱۳۹۲، پژوهش نامه زنان، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵.

۵. رستمی، سهیلا؛ روستایی، مهرانگیز، واکاوی رویکرد های فقهی به اعتبار جنسیت در شهادت، فصلنامه پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۵، زمستان ۱۳۹۶.

پرسش های اصلی و فرعی:

۱. تاثیر جنسیت در دادرسی کیفری از منظر فقه و حقوق چیست؟

۲. جنسیت چیست؟

۳. دادرسی چیست؟

فرضیه ها:

۱. جنسیت در دادرسی کیفری از نظر فقه و نیز قوانین تاثیر به سزایی دارد.

۲. به الگوی خصوصیات جنسیتی، کروموزوم ها، دستگاه تناسلی خارجی، ترکیب هورمونی غدد جنسی و خصوصیات جنسی ثانویه شخص، جنسیت می گویند.

۳. مجموعه اقداماتی که به منظور پیدا کردن یک راه حل قضایی به کار می رود را دادرسی می گویند.

روش تحقیق:

تحقیق مذکور، یک تحقیق بنیادی و روش این پژوهش، روش توصیفی- تحلیلی از راه تحلیل مفهومی گزاره ها بوده که از طریق جمع آوری اطلاعات و مطالعه، فیش برداری و کتابخانه ای صورت گرفته است که از متون موجود و قابل دسترس اعم از کتب، مقالات، مجلات و سایت های معتبر استفاده شده است.

ساختار کلی تحقیق:

با بررسی منابع فقهی و حقوقی تاثیر جنسیت در دادرسی کیفری آشکار می گردد. این تاثیر در ادله اثبات دعوا و اجرای مجازات نمایان است. بنابراین این تحقیق به سه بخش تقسیم شده است که در بخش اول و دوم به ترتیب به بیان کلیات و موضوع شناسی پرداخته شده و بخش سوم نیز در دو فصل جداگانه به تاثیر جنسیت در ادله اثبات دعوا و اجرای مجازات اشاره شده است.

بخش دوم:

موضوع شناسی

قبل از اینکه مطالب اصلی در مورد موضوع بیان گردد، لازم است که واژگان و کلمات تشکیل دهنده موضوع تک به تک و به صورت لغوی و اصطلاحی شرح داده شود تا با روشن شدن موضوع، بقیه مطالب نیز در ادامه بیان شود.

فصل اول: مفاهیم

مبحث اول: تعریف اصطلاحات

در این مبحث به تعریف اصطلاحات اساسی تحقیق مانند جنسیت، دادرسی کیفری، شهادت، قسامه و مجازات پرداخته شده است و هر یک از این موارد از نظر لغوی و اصطلاحی بررسی شده است.

گفتار اول: جنسیت

الف. جنسیت از نظر لغوی

در کتب لغت برای جنسیت چند معنا بیان کرده اند که برخی از آن ها عبارت اند از: حالت و کیفیت جنس،^۱ هم جنس بودن و نر یا ماده بودن^۲ و رجولیت یا انوئیت افراد.

ب. جنسیت از نظر اصطلاحی

به الگوی خصوصیات جنسیتی، کروموزوم ها، دستگاه تناسلی خارجی، ترکیب هورمونی غدد جنسی و خصوصیات جنسی ثانویه شخص، جنسیت می گویند. در رشد طبیعی، این خصوصیات و ویژگی ها الگوی منسجم به وجود می آورند، به گونه ای که شخص درباره جنسیت خویش تردیدی ندارد.^۳

^۱ معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۶۹۰.

^۲ عمید، حسن، فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۷۰۶.

^۳ اوحدی، بهنام، تمایلات و رفتارهای جنسی انسان، ص ۶.

ج. جنسیت از نظر فیزیولوژی

از نظر فیزیولوژی تعیین جنسیت انسان وابستگی زیادی به سلول نر (اسپرم) دارد. این سلول به تعداد فراوانی در منی وجود دارد که ۶۰ تا ۱۲۰ میلیون و گاهی تا ۴۰۰ میلیون از آن، در یک سانتی متر مکعب منی وجود دارد. این اسپرم ها دو نوع می باشند: اسپرم ایکس و ایگرگ؛ از این همه سلول نر، فقط یک اسپرم شانس برخورد با تخمک زن یا «اوول» را دارد. چنانچه اسپرم ایکس با تخمک زن ترکیب شود، فرزند به وجود آمده، دختر خواهد بود و اگر اسپرم ایگرگ با تخمک زن برخورد نماید، فرزند پسر خواهد بود. ولی مساله به همین جا ختم نمی شود، بیضه و غدد دیگر بدن، با ترشحات خود، علائم جنس مذکر را ظاهر می کنند و هورمون هایی در جنس ماده، علائم این جنس را ظاهر می سازند.^۴

گفتار دوم: دادرسی کیفی

الف. دادرسی کیفی از نظر لغوی

اصطلاح دادرسی کیفی که از دو واژه دادرسی و کیفی تشکیل شده است، ترکیبی وصفی است که برای درک دقیق مفهوم آن، به شناخت معنای هر یک از واژه های دادرسی و کیفی نیاز است.

واژه دادرسی مرکب از کلمه (داد) و (رسی) است که نخستین آن به معنای عدل و انصاف و دومی به معنای رسیدن و رسیدگی کردن است. پس دادرسی یعنی به داد کسی رسیدن یا به دادخواهی کسی رسیدگی کردن است. چند معنای دیگر نیز در کتب لغت برای دادرسی کیفی ذکر شده است از جمله عمل دادرس و قضاوت کردن و نیز به داد مظلوم رسیدن و رسیدگی به دادخواهی دادخواه.

کیفری از واژه کیفر گرفته شده است. کیفر در لغت به معنای مجازات و به سزای عمل رساندن می باشد لذا کیفی به معنای جزایی می باشد. پس دادرسی کیفی در لغت به معنای رسیدگی جزایی می باشد.

^۴ کریمی نیا، محمد مهدی، تغییر جنسیت از منظر فقه و حقوق، ص ۷۹ و ۸۰.